

Gyermekfalu-kezdemenyezés Szegeden

(AZ ÚJSZEGEDI ÁRPÁD OTTHON)

A külföldi mintára és külföldi segítséggel létesült battonyai SOS Gyermekfaluval kapcsolatos sajnálatos hírek felidéznek egy nyolcvan évvel ezelőtti szegedi kezdeményezés emlékeit.

A századforduló után a gyermeknyomor házában olyan nagyfokú volt, hogy szociális problémává vált. Az árva, elhagyott, csavargó vagy a bűnözés útjára lépett gyermekek megmentésére jótékonyági intézmények, nőegyletek és a Fehér Kereszt egyesület gyűjtéseket rendezett, menhelyeket létesített (Szegeden máig megmaradt egy Menhely utca!). De azok a milliók, amiket a jótékonyág évente áldozott, nem hozták meg a szükséges eredményt, mert jó részüket felemészítette a költséges kezelés. Azok az intézetek, bölcsődék, árva- és szeretetházak, amelyek a jótékonyág forrásaiból éltek, nem fejlődtek egyenletesen, nem volt közöttük semmiféle kapcsolat, nem kaptak egységes irányítást, nem volt felügyeletük. Nemzetiségi, felekezeti széttagoltságuk valósággal mételező hatással volt a gyermekek lelkiéletére, akiknek a jövőjével nem törődtek s akiknek legboldogabb percük az volt, amikor az intézetek kapuja becsukódott mögöttük.

Az egyre jobban romló gyermekvédelmi helyzet javítására állami intézkedések is történtek, gyermekvédelmi törvényeket hoztak és állami gyermekmenhelyeket építettek. A gyermekvédelem döntően továbbra is társadalmi, jótékonyági feladat maradt, az 1906-ban létrejött Országos Gyermekvédő Liga szervezésében. Az új szervezet tevékenységének egyik sajátos és új megvalósítási területe volt az újszegedi Árpád Otthon, az első magyar „gyermekfalu” létesítése.

1907-ben már országos visszhangja volt a gyermekvédelemnek. Szaktudósok és lelkes emberbarátok fejtették ki, hogy nálunk a gyermekek védelme hiányos volt a szülés előtt, a születés után, a csecsemőkorban és a betegségek esetén. Különösen hiányos volt ez a gyermekvédelmi tevékenység azoknál a gyermekeknél, akiket nem gondoz szülő és akiknek bölcsőjénél a „törvénytelen átk” lebeg. A kellő védelem hiánya volt az oka a nagymértékű gyermekhalandóságnak is. A sokféle gyermekbetegség mellé sorakozott a gyermekek túlterhelése, az egészségtelen iskola, a gyári gyermekmunka, az alkoholizmus és a nagyobb városok bűntanyáinak hatása.

Felismerték, hogy amennyivel több szegény gyermeket óvnak meg a betegségektől, ugyanannyi szabad ágyat nyernek a kórházakban, és amennyi züllesnek induló gyermeket rámanak vissza a romlás útjáról, annnyival több zárka marad üresen a börtönökben. Különösen a „törvénytelen” gyermekek

sorsa vált aggasztóvá: nincs rokona, a törvény hiányos védelemben részesíti, anyja igyekszik tőle megszabadulni, a társadalom pedig idegenkedik tőle. Mi vár tehát más e szegény gyermekekre, mint az elhagyatottság, az elzülles és a börtön.

Az intézmények kis létszáma mellett, azok működésük tartalmában sem szolgálták megfelelően a gyermekmentés ügyét. Gyermeki kaszányák voltak, szürkére meszelt falakkal, hogy a piszok ne lássék rajta. A bécsi fejlettebb gyermekvédő intézeteket meglátogató szegediek tapasztalták, hogy ott a falakat azért meszeli fehérre, hogy lássék meg azokon a tisztaság, és hogy maguk a növények ügyljenek a hóhérr falak épségére és tisztaságára.

„Aki a gyermekeknek palotákat épít, börtönfalakat rombol le” — hirdette később ezt a szemléletet Bécs mellett, Salvator főherceg volt kastélyában fényesen berendezett gyermekotthon. Az elv: a széppel, a jó példával történő nevelés már a század elején uralkodott a bécsi gyermekintézményekben.

Szeged város vezetői nem maradtak meg a külföldi példánál. Olyan elképzelés született és indult meg 1907-ben gyakorlati megvalósítása, mellyel később, csak jóval később találkozunk külföldi példákban.

Újszegeden, a szőregi országút mellett tizenöt hold városi területet kapott a Gyermekvédő Liga „magyar-falu” létesítésére. Az intézmény célja az volt, hogy a növényeknek családi otthon teremtse, megélhetést, munkát is biztosítsanak, és módot adjanak megtelepedésre és családalapításra is. Így született meg Árpádfalva, egy mintafalu, ahol „magyaros” tilusú kertes házakban jómódú, elégedett emberek laktak majd.”

Húsz családi házat terveztek, ahol négyszáz növények talál helyet. A már kiképzett, felszabadult iparosok, munkások keresetét azok az üzemek biztosították volna, amelyek ottani létesítésére nem egy ajánlat történt. Gyárak, üzemek ajánlkoztak, hogy a minta-faluban telepeket létesítsenek, amint a megfelelő munkáskészlet biztosítja az intézményt. Húsz év elég lett volna, hogy ott füstöljenek a gyárkémények, sorakozzanak a tulipános házkapuk a gyümölcsfákkal szegélyezett utcákon.

Úgy gondolták, hogy a minta-falu, melynek fekvése a közlekedés (út, vasút) szempontjából megfelelő, egészségileg is a legjobb helyen lesz, mert a Kállay-liget, az újszegedi park környékezi, s ott népfürdő, poliklinika könnyen létesíthető. Kulturális központja a népház (művelődési ház) lett volna, színpadával, moziójával, könyvtárával.

azonban... „Viszkózus típus vagyok” — állapította meg Székiáltó Szabolcs, a mackósból idővel elmedvedett fiatalember —, „és ez az, amit nem szeretnek a többiek.”

Álom és metronóm

S vajon, no igen, hogyan állt hősrünk a nőkkel? E tárgy szakértői törvényként mondják ki, hogy a csecsemőképű, szemüveges, potykakövr emberek nem igazán szeretik a nőket. Ezzel szemben Székiáltó Szabolcs igenis csecsemőképű, szemüveges, potykakövr ember volt, következésképpen nem igazán szerették a nőket, ehelyett levegőnek néztek, épp csak nem lélegezték ki-be. Hamis tudat lenne azonban másfajta emberekre gondolni, hogy emiatt búskomorságba esett volna; ettől megbízhatóan védte saját kényelmessége; dr. Tengeri tanácsai, mindenképp pedig L. Mária, a medika, kinek egyik melle három milliméterrel nagyobb volt, mint a másik, s ezért jól kifejezett kisebbségi érzéssel rendelkezett, s ez megakadályozta, hogy jóvágású palival „kezdjen”, folytasson és fejlesszen be. (Igaz: Székiáltó Szabolcs helyett egészen másfajta emberekre gondolt *aközben*, Székiáltó Szabolcs pedig szerelmére, V. Z. Zsuzsannára, aki kisebbségi érzések helyett az ő hűlyítésével foglalkozott... („Szép az, ami érdek nélkül tetszik” — disszertált magában Székiáltó Szabolcs elavult előtt, miután ismételt radóbbent, hogy mégsem V. Z. Zsuzsanna fekszik mellette. „Lehetséges, sőt nagyon valószínű: V. Z. Zs. igen esztétikus jelenség. Szépnek mégsem tekinthető, hiszen szépségéhez érdekek fűződnek. A nők részéről az, hogy hozzá hasonlóak legyenek, a férfiak részéről pedig...” Székiáltó Szabolcs tehát savanyú szöveggel gyógykezelte önmagát, a kezelés végén pedig: — Na, jóccakát

A központi épület és a családi házak tervét Ybl Lajos műépítész készítette el. Az építéshez anyagi alapokat is teremtettek. A kiinduló tőke a felosztott Fehér-kereszt Egyesület negyvenezer koronányi vagyona volt, a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár húsz ezer koronát ajánlott fel az otthon céljaira, végül is az épületek államköltségen készültek el.

Egy év se kellett s 1908. október 18-án megnyitották az Árpád Otthont. A központi emeletes épületben volt az iskola, az iroda, az igazgatói lakás, orvosi szoba, a raktár. A két családi házban negyven fiú, két állami tanító, mint családfő, vezetése mellett. Az istállóban kezdetben egy kis tehén volt.

Az intézet vezetője Füzessy Márton iskolaigazgató lett.

Egykettőre kérték alakult a házak tájéka, megkezdődött a mezei munka, gyümölcsfa- és szőlőültetés, nagyjából adományokból beszereztek minden gazdasági eszközt. Lovacska került a téhen mellé az istállóba, disznók az ólba, egy kecske is, fajbaromfi sétált az udvaron. A züllesnek indult, utcán összeszedett gyermekek énekelve, jókedvűen ástak, kapáltak, ültettek, mert az igazgatónak az volt a jelszava: „akkor esztek, ha termeltek”.

A pincelakásokból, külvárosok lebujaiból, az utcáról összeszedett gyerekek közül eleinte több megszökött, de visszahozták őket. Később abba hagyták a szokási kísérleteket és hozzászoktak ahhoz, hogy van, hova tartozzanak, ahol jól bannak velük, hozzászoktak a munkához, megismerték a közösségi életet. Gyarapodtak a lakók, új családi házról, a harmadikról kellett gondoskodni s az fel is épült 1908-ban. Targyalások indultak a nagy gyárak, ipartelepek vezetőivel üzemek létesítésére, új iparágakat akartak meghonosítani az ország behozatali mérlegének megjavítására. Megindult valami egészen új, gyermek- és munkaközpontú intézmény. S midőn a tervezés a beteljesülés előtt állt, hirtelen megszűnt minden.

A gyermekbírószág életbeléptetésével kiderült, hogy a javító nevelésre ítélt ifjúkori bűnözők elhelyezésére nincsen hely, miért is a Gyermekvédő Liga felsőbb nyomásra kénytelen volt e célra átengedni az Árpád Otthont. A növényeket sürgősen át kellett telepíteni a Szilágyi Otthonba s az Árpád Otthonban új intézmény létesült, amely megműködött ugyan egy, a határainkon túlra is kihatással kecsegtető gyermekvédelmi, pedagógiai kezdeményezés, de amelynek szelleme ugyancsak egyedülálló és egyszerű igazságügyi intézmény, a „nyílt javítóintézet” hozta létre.

SZABÓ TIBOR

BERCZELLER RUDOLF: FIGURA

MÁTYÁS FERENC

Bújócska

Nem ér a nevem, életem érvénytelen, vigaszom hogyha van, holnapom vigasztalan.

Nem ér a nevem, ha nincs már szerelem, s aki még meghallana, süketen cselleng haza.

Nem ér a nevem, hiába vagy velem, szavadból is fagy harap, öntudatlan már az agy.

Nem ér a nevem, lekötve vak a szemem, a hunyó maga maradt, remény, nem tapintalak.

Nem ér a nevem, ha nem éred ver a szívem, jajom nagyon magam, meghal, aki társatlan.

Vakbélműtét

— Rajtat akár vakbélműtétet lehet végezni, járás közben — mondta Székiáltó Szabolcsnak dr. Tengeri, s ebben sok igazság volt, hiszen...

Székiáltó Szabolcs

Lássuk hát, milyen ember történetünk hőse! Magas, széles, kövér és nagydarab, abból a szőke fajtából, mely ha fenéken rúgják, előzőleg befejezi megkezdett mozdulatát, s csak ezután fordul hátra megnézni: ki volt az, aki. — Ebben az emberben túlteng a fekete epe — mondta a másik Hippokratész időszámításunk előtt, mely kijelentés Székiáltó Szabolcsra is alkalmazható, bár ő rózsaszínű volt, akár tő tükrében az ég alja, nyári hajnal kezdetén. Hozzártatozik az igazsághoz, hogy hősrünk (meghazudolva csecsemőfejét s lajhárforma külsejét, mely tényező összehadódásaként úgy nézett ki, mint egy jóllakott nagycsoportos a négyzetben, köbön), tehát mindezek ellenére és saját szerencsétlenségére igen fejlett érzelmeivel rendelkezett. Bár ne tette volna! A csapást súlyosítja: nemcsak érzelmes, de értelmes lényként nézett önmaga s a mindenkori események elé, megfélemlős pontossággal látva „helyét a világban”, e hely pedig nem volt se párnázott, se faragott, se kacsa oroszlánlabakon álló, se medvebőrrel letakart... E hely, ahol végig kellett néznie saját életét: nem a páholy volt, csak a karzat. (Legjobb szeretne volna, ha a sügőlyukba ültetik, illetve a rendező helyére, ahol megfelelő utasításokkal láthatja el önmagát a [persze hősi, pozitív] szerep sikeres alakítása érdekében, sűrűn vitatkozva a szerzővel, a mindenható atyauristennel, aki tragédiát csinálna a legkisebb helyzetgyakorlatból is.)

A szerep

Székiáltó Szabolcs nem több, de egy pofont sem adott vissza életében — igaz: nem is kapott, nem terheltek tehát a törlesztés bonyolult problémái. Ha nem is szerették (nem volt

rajta mit), de általában elfogadták az emberek, hiszen ők mindent elfogadnak, ha cserébe nem kell adni semmit... És Székiáltó Szabolcs soha semmit nem kért.

A társaság... Még az iskolás idők-ből maradt vissza, mint hordó bor alján a seprő. Székiáltó Szabolcs időnként belekezdett egy-egy mondatba (mit előzőleg háromszor átfogalmazott és kétszer elismételt magában, majd nagy levegőt vett, na most!...), de textusaiban több volt a nyögés, mint a meggyéb, míg a társaság mondatai szépen adogatott labdáknál íveltek át és vissza feje fölött, kézről kézre, mindig a megfelelőbe... Nem csoda, hogy eleve elutasító módon hallgatták a társak, mint klikkbeli kutatók, ha új állatfaj föl-bukkanásáról kapnak hírt kétszáz évvel Linné után; esetleg ismeretlen elemet fedez föl a hátuk mögött egy névtelen tanársegéd, mely elemnek már nincs helye az atomok periódusos rendszerében.

...Székiáltó Szabolcs tehát kikopott a társaságból, amibe egyre több, általa eddigelle sosem látott tag is tartozott: „szevasz, Feri!!!” ordítással üdvözölték őket a többiek. S még jóval a kikopás előtt támadt egy sejtése: míg ő neki ez a társaság „a” társaság, a többiek *másutt is és nélküle is* összeülnek, esetleg gyakrabban, mint gondolná. Sőt árulást szimatolt, szíve pedig (ami addig az általában szokásos funkciót látta el) megtelt keserűséggel, hiszen... Hiszen míg ő odahaza javában emésztte a „lezajlott” est eseményeit, s készül a következőre, a társaság talán épp eközben is össze van ülve, poharak csendülnek, zeng a hahota, hisz elhangzott a csattanó, a pincér köröz (búvölt moly a lámpafényben), s ki-hozza az újabb rundót, „nem kérek vissza”, mondja Feri, mert teheti: asztalfőn ül, tekintélyben... Székiáltó Szabolcs erős bizonytalanságot érzett: kiépített, szilárd, oda-vissza egyformán jól működő kapcsolatok fogják körül, mindenki ismer mindenkit, csak ő és ő ragaszkodik néhány, esetleges okok miatt hozzá közelebb állónak érzett emberhez, akik

— mondta, s kihúzta karját L. Mária medikai feje alól.

A metronóm

...Voltak azonban napok, mikor nem ment minden ily könnyedén. Székiáltó Szabolcs az ún. frontterzékeny emberek széles táborába tartozott, amiről mit sem tudott, holott e tény ismeretében sok szenvedést takarított magának. Lajhármozgását (lásd dr. Tengeri maximája) különösen meglehetősen betöréskor alkalmával szegyelette, így igen markáns frontbetöréssel egyidejűleg pedig kieszelte, hogy mozgása *jelkép*, habitusa anti-pozitív vonásainak összegyűjtője, domború lencse alá helyeződje, a világ előtt kárörvendve fölmutatója. Ha valahogy... ha valamiként sikerülne rajta úrrá lennie! Lefoszlan a gyűlölt máz, összetörne a szimbólum, s egy szép napon, ő, Székiáltó Szabolcs megismeri más, mit más: új emberként jelenne meg az elképedt és hódoló társaságban, ő lenne az autonóm személy, ki szabad, akár puszták egén a székiáltó madár, vakító szegélyű, kontúros felhőkötő üze... Relaxálás, erősítés, futás, kocogás? Bizonyos jelentéktelen rész-problémákat megoldanának, de aligha cserélhetik őt valaki egészen mására. Mi hát a megoldás?... A metronóm! „Igen, egy egészen kicsiny, mondhatni mini-metronóm, szemüveggel egybekötve (még szerencse, hogy szemüveges vagyok), föltűnésmentesen a ful mögé szerelve, a haj által eltakarva... Tik-tak, tik-tak, más-nem-hall-já, csak-én, tik-tak... Ángy neni úgyis megy az NSZK-ba, ott van mindenféle bigyula, pont ilyen ne lenne kapható? Kontrolláhatom mozdulataim gyorsaságát, lendületem emberré képzem magam, gyors leszek ha kell, és hajlékony és segítőkész, mit hozhatok, hölgyeim?...“

Egészen lázba hozta a metronóm, még lefekvéskor (távol ezúttal L. Mária, a medika) is erről ábrándozott. Hajlékonyság, gyorsaság, hajlé...konyság...gyorsaság... — Elaludt. De hajnalban...

Mi történt hajnalban?

Az agyi elektromos vizsgálat alvás közben rajzolt görbéjén időnként úgynevezett paradox vagy ellentmondó szakasz mutatkozik. Azért ellentmondó, mert a görbe olyan jellegzetességeket sejt, melyektől más esetben fölületes alvársá gondolnók. Ez esetben viszont, tehát a paradox fázis esetében az alvó ember nagyon nehezen ébreszthető fel — a görbe mutatta élnék agyi tevékenység ellenére. Egy teljes alvásidő alatt több ilyen paradox fázis keletkezik, a legtöbbje hajnalban, négy óratól ébredésig. E fázisok alkalmával *álmodik* az ember, így Székiáltó Szabolcs is: száguldok, rohanok, megállíthatatlan vagyok, elmaradt a lomhaságom, útemre mozgok, szól a metronóm, motorhangon zúgok végig a városon, félre az útból, kora reggeli csúcsforgalom! — álmodja Székiáltó Szabolcs —, ordítózás és dudálás: gyűrünk innét a városból, odakinn nincs akadály és nincs, nincs ami megállítsa! Hopp, egy kocsi, nem jól vettem, hopp egy kocsi, nekimenet, megállíthatatlan vagyok! Elöttem a felkelő Nap, alattam a sugárút, de mi az ott, ott a távolban? Már ott is vagyok (itt is van) a külvárosi TEMETŐ! Atzúgok a temetőárkon, kerítésen, tuskón-bokron, jaj, megállni nem tudok, elkapom karját egy nagy keresztfának, recssen a karó, majd kirántom a helyéből, lábam mozog sebesen, nem engedem el a keresztet, de hiszen én... elkapom magam, mint terepjáró a homokon, megyek már a földnek alája, fölöttem a sir domború, élt ennyi évet, nyilván már az ibolyák (alulról), virulnak a művirágok, rajtuk csigák, göröngy, zöld varangy a számban, égis erő sa a kitárt karú kereszt...

...s az ébredés

— Csak *idő* kérdése, meddig lesznek *térbeli* — motyogta a gyűrött arcú Székiáltó Szabolcs, és (mivel a meleg front kitakarodott az országból) elhatározta: megismeresek fölkeresi L. Mária medikát, hogy V. Z. Zsuzsannára gondoljon *aközben*.